

Гладь С. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасних європейських мов
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: svetlana@gladio.com.ua

Чугу С. Д.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри сучасних європейських мов
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету
E-mail: svetachugu@gmail.com

ЛІНГВО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСУ

У статті здійснено огляд наукових рбзвідок природи аргументації в межах міждисциплінарного підходу та окреслено методику вивчення лінгвістичних особливостей аргументативного дискурсу з урахуванням соціокультурних, комунікативно-прагматичних та когнітивних чинників; встановлено структуру аргументативної ситуації і визначено перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: аргументація, аргументативний дискурс, аргументативна ситуація, комунікативна інтенція, апеляційна стратегія.

Сучасна лінгвістична парадигма характеризується міждисциплінарним підходом, що зумовлює можливість використання понятійного апарату та залучення результатів досліджень різних галузей знань, зокрема психології, філософії, соціології, логіки, теорії мовної комунікації. Антропоцентризм філологічних рбзвідок, орієнтація на людський чинник в комунікативних процесах посідає чільне місце у мовознавчих студіях, закладаючи підґрунтя когнітивно-дискурсивного підходу до вивчення різновидів дискурсу, зокрема політичного, наукового, судового, медіа, рекламного, педагогічного, аргументативного, спонукального.

Актуальність вивчення прагмасемантичного аспекту аргументативного дискурсу є безперечною з огляду на необхідність вирішення певних завдань, пов'язаних з дослідженням закономірностей функціонування мовних засобів і дій комунікантів у системі дискурсів для поглиблення розуміння умов ефективної комунікативної взаємодії при відсутності повного консенсусу між мовцями, що є притаманним для більшості соціальних ситуацій.

Ф. ван Еемерен, Р. Гроотендорст, С. Якобс і С. Джексон здійснили практичне дослідження аргументації в мовленнєвій діяльності з точки зору комунікативної перспективи, що орієнтується на вивчення дискурсу як специфічної форми комунікації в контексті критичної дискусії [10]. Між тим, очевидно, що аргументація – не просто низка логічних висновків, а, передусім, сукупність вербальних актів, які виконують певну комунікативну функцію в контексті ситуації незгоди з метою усунення наявних суперечностей та розбіжностей шляхом обґрунтування правильності своєї позиції.

Складність і багатоаспектність дискурсу потребує особливого підходу до вивчення його природи і встановлення особливостей та закономірностей функціонування мовних одиниць в лінгвістичному плані, тобто дискурс необхідно розглядати не лише як текст, а як складну комунікативну дію з чітко окресленими соціальним, культурним та особистісним компонентами. Одним з ефективних підходів до дослідження аргументативного дискурсу вважаємо моделювання комунікативної ситуації аргументації, що дозволяє враховувати низку компонентів, зокрема таких, як аргументативна ситуація, аргументатори, мета аргументації, вербальні і невербальні ознаки, соціокультурний і особистісний аспекти. Використання такої моделі аргументативної ситуації уможливує вивчення лінгвістичних особливостей переконання в аргументативному дискурсі,

встановлення стратегій аргументації, що використовуються у дискурсі, опис невербальних апеляцій як способу впливу на співрозмовників та визначення характеру вербальних апеляцій як засобу досягнення комунікативної мети.

Сучасна теорія аргументації поєднує дані логіки, психології, лінгвістики, філософії, соціології, когнітивістики. Формування теоретичних засад дискурсознавства здійснено, зокрема, у наукових працях В. І. Карасика, Ф. С. Бацевича, А. Д. Белової, О. О. Селіванової, Ж. Фримана, що дозволило дослідити мовностилістичні аспекти комунікативної інтеракції, розробити типологізацію різновидів дискурсу, зокрема аргументативного дискурсу, визначити критерії вивчення комунікативних, прагматичних, семіотичних характеристик різних видів дискурсу [1; 2; 3; 7; 9].

Аргументація в широкому розумінні може бути охарактеризована як складна ментальна діяльність, тому що аргументація як спосіб ведення полеміки чи роздумів – це процес мислення, що потребує напруженої розумової діяльності [11] з основними функціями пояснення, підтвердження, резюмування, виправлення, заперечення та іншими комунікативними стратегіями. Проте аргументація, зазвичай, не здійснюється одним мовцем, адже вона передбачає соціальну активність декількох учасників. Таким чином, аргументація – це частина комунікативного процесу, в якому двоє або більше мовців, що мають різні погляди на одну й ту ж проблему, намагаються дійти згоди, знайти спільну мову через діалогічну інтеракцію і обмін запитаннями, сумнівами, запереченнями зустрічних вимог [5], саме тому аргументацію слід розглядати в соціальному контексті спільного вирішення проблем.

Численні лінгвістичні розвідки довели, що аргументація реалізується через аргументативний дискурс, в основі якого лежать розбіжності в пресупозиційних настановах комунікантів [4; 8; 11]. Білатеральність аргументації виявляється у єдності раціонального й емоційного, маніфестація якого здійснюється у вербальному, невербальному й екстралінгвістичному аспектах. В ході реалізації аргументативних комунікативних дій задіяні різні засоби впливу на співрозмовників та аудиторію, мета яких полягає в переконанні у правильності певної позиції або точки зору, що зумовлює відповідну реакцію та певні дії. З огляду на комунікативні інтенції, вважаємо за доцільне розглядати аргументацію як складну діяльність, що має соціальний, когнітивний, комунікативний характер. Єдність семіотичних, логіко-емотивних, когнітивних та прагмасемантичних характеристик, що становлять сутність аргументації, виявляється в аргументативному дискурсі, при цьому особливі позиції кожного з мовців зумовлені ціннісною стороною аргументації, оскільки є національно-культурними, соціальними та ціннісними орієнтаціями, якими керуються аргументатори. Прагматично орієнтована комунікативна інтенція спрямована на досягнення комунікаторами певних іллокутивних цілей (асертивної, персуазивної, декларативної, комісивної, експресивної тощо), реалізацію незгоди / конфлікту / суперечки / полеміки і, як наслідок, досягає певного перлокутивного ефекту, що відбивається як на рівні макроструктури, тобто на глибинному рівні, так і у зовнішній структурі, тобто на поверхневому рівні, зумовлюючи їхні специфічні особливості.

Когнітивна сутність аргументації полягає в цілеспрямованій передачі знань про предмет розмови, при сприйнятті якого в моделі ситуації адресата можуть проходити певні зміни в умовах когнітивного дисонансу. Таким чином, з когнітивної точки зору аргументація є сукупністю процедур, що є фрагментом моделі світу мовців, які можуть призвести до змін у структурах знань співрозмовників через обмін інформацією і знаннями у ході комунікативної інтеракції. Зазначимо, що когнітивні процеси передують аргументації та певним чином конструюються як соціально прийнятні аргументи.

У прагматичному аспекті аргументація може бути визначена як мовленнєвий акт, що складається із системи тверджень, спрямованих на ствердження / схвалення чи заперечення якоїсь думки чи переконання неупередженого арбітра у прийнятності чи неприйнятності думки, що відстоюється. Прагматична мета здійснення аргументативних актів впливає з емотивної або перлокутивної функції мови і полягає у специфічному впливі на свідомість адресата певними

мовними засобами, відібраними відповідно до прийнятих в цій культурі принципів переконання [7]. Результат, якого прагне досягти мовець у цьому типі мовленнєвого акту, – переконати опонента за допомогою вербальних засобів, вплинути на вибір альтернатив у процесі прийняття ним рішень і, таким чином, здійснити вплив на його поведінку в межах аргументативної ситуації, яку визначасмо як комунікативну інтеракцію, що має обов'язкові компоненти: аргументатори, тема аргументації та мета зняття протиріччя.

У простій аргументативній ситуації співрозмовники обмінюються думками з теми аргументації, комунікативна інтеракція відбувається безпосередньо між аргументаторами. У складних ситуаціях аргументатори діють опосередковано у присутності аудиторії, яку необхідно переконати, адже аргументація у таких випадках спрямована на досягнення схвалення аудиторії. У складній аргументативній ситуації причини виникнення аргументації залишаються незмінними, тобто між аргументаторами виникають певні протиріччя, але інтеракція між ними відбувається опосередковано, шляхом звернення до наявної аудиторії, яка і має зняти протиріччя між учасниками комунікації.

Цілком очевидно, що на хід аргументації безпосередньо впливають соціальні фактори / умови. Структура та логіка побудови аргументації залежать від ситуації, в якій використовується аргументація, та від аудиторії, яку необхідно переконати. Перш за все, слід розмежовувати аргументацію, що відбувається в офіційних та неофіційних дискурсах. Неофіційний дискурс розглядаємо як побутове спілкування, що не обмежене жорсткими рамками та здійснюється за власним бажанням мовців, час чи місце, особи аргументаторів не регламентуються жорсткими правилами. Важливою характеристикою неофіційного аргументативного дискурсу є те, що більша частина аргументацій відбувається спонтанно, саме тому у щоденному спілкуванні часто зустрічаються прості короткі твердження або констатації, що не потребують обґрунтування. Офіційний аргументативний дискурс відрізняється достатньо жорстко фіксованою соціально-рольовою конфігурацією, тобто на його створення впливають статус учасників, місце проведення, мета та інші фактори.

Дослідження видів аргументів, способу ведення аргументації на тлі розвитку конфліктної ситуації дозволяє виділити полемічний дискурс як окремий самостійний вид, що займає певне місце у класифікації типів дискурсів. Аргументація в полеміці ускладнена, переплетена зі стратегією реалізації конфлікту, одночасно аргументація у конфлікті ведеться логічно, згідно із певними правилами[6].

Мовленнєвим засобом вираження аргументації є текст, у комунікативному процесі аргументація пов'язана з контекстом. Поняття аргументативного дискурсу передбачає врахування вербальних аспектів комунікації, а також невербальних, зокрема соціальних, психологічних, культурних та індивідуальних факторів. У аргументативних дискурсах адресанти використовують усі можливі форми логічних аргументацій. Характер цього дискурсу та його структура залежать від комунікативних намірів мовця, що набувають особливої ваги при виборі тактики переконувального впливу, який, зазвичай, не обмежується лише логічним впливом на розум читачів / слухачів, оскільки аргументатор також прагне вплинути на почуття співбесідника та / чи аудиторії, використовуючи не лише засоби логіки, але й інструменти прагматики і різноманітні мовностилістичні засоби.

Дослідження лінгвістичних особливостей англомовного аргументативного дискурсу у прагмасемантичному аспекті дозволяє систематизувати аргументативні стратегії / апеляції у дві основні групи: вербальні і невербальні стратегії. Основними різновидами вербальних апеляцій є раціональні та нераціональні стратегії різного комунікативного наповнення. Раціональними вважаємо апеляції до розуму та логіки, що реалізуються через наведення фактів і проведення аналогій. Нераціональний характер мають апеляції до почуттів (позитивних, негативних, почуття гумору), до логіки (авторитету, думки більшості, незнання традиції тощо), до цінностей та аргумент до смерті (під яким розуміється остаточність прийнятого рішення). Невербальними засобами впливу є паузації,

дії, міміка та жести. Основна роль невербальних засобів полягає у підсиленні комунікативної інтеракції.

Розглянемо характерні особливості аргументації на прикладі текстового фрагменту, що відображає розмову між батьком та його маленькою донькою. Кожна з реплік батька (виділені жирним шрифтом) заперечує свої дії, які викликають у дитини і здивування, і осуд.

I had many other phone calls that morning – from Theo, who said that there’s been a lot of interest in the story, and who thought I’d finally given him something he could work with, as long as I was comfortable talking to the public about what was obviously a private spiritual moment; from Penny, who wanted us to meet and talk; and from my daughters.

I hadn’t been allowed to speak to them for weeks, but Cindy’s maternal instinct had obviously told her that the day Daddy was in the papers talking about seeing messengers from God was a good day to reinstate contact.

‘Did you see an angel, Daddy?’

‘No.’

‘Mummy said you did’.

‘Well, I didn’t.’

‘Why did Mummy say you did?’

‘You’d better ask her.’

‘Mummy, why did you say Daddy saw an angel?’

I waited patiently while a brief conversation took place away from the receiver.

‘She says she didn’t say it. She says the newspaper says it.’

‘I told a fib, sweetie. To make some money.’

‘Oh.’

‘So I can buy you a nice birthday present.’

‘Oh. Why do you get money for saying you saw an angel?’

‘I’ll tell you another time.’

‘Oh.’

And then Cindy and I spoke, but not for very long [HNALWD, p. 137].

Аналізований фрагмент є цікавим з огляду на статус мовців: дорослого чоловіка і його доньки, що не розуміє мотивів вчинку батька – його розповідь про зустріч з ангелом стала сенсацією і потрапила в газети – і не задовольняється поясненням про бажання заробити трохи грошей на подарунок для неї. Під час розмови застосовуються різні тактики, зокрема тактика ухиляння від надання правдивої інформації, заперечення факту обману під час інтерв’ю, наведення аргументу про намір купити подарунок та, зрештою, визнання неправдивості інформації. Очевидно, що найважливішим прагматичним складником аргументації виступає інтенція, яка чітко визначена, спрямована на адресата й ідентифікована самим мовцем.

Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, у переважній більшості випадків аргументація спрямована на досягнення порозуміння, тобто основним завданням аргументації є зняття протиріч між аргументаторами і досягнення порозуміння. Як об’єкт дослідження в галузі прагматики аргументація завжди має на меті вплив на думки, погляди та дії опонента. З когнітивної точки зору аргументація спрямована на обмін знаннями між комунікантами у процесі комунікації. Комунікативну інтеракцію, що здійснюється з метою усунення протиріч між аргументаторами, розглядаємо як аргументативну ситуацію. В залежності від інтенцій аргументаторів, опонента / наявної аудиторії, аргументативні ситуації за композицією можуть бути простими чи складними, при цьому основним чинником їх диференціації виступає характер інтеракції – у простих ситуаціях інтеракція відбувається прямо, а у складних взаємодія аргументаторів має опосередкований характер.

Аргументація реалізується в аргументативному дискурсі, що, залежно від соціальних факторів, є офіційним або неофіційним. Аргументація, що виникає в неофіційному дискурсі, в більшості

випадків спонтанна, не обмежена жорсткими рамками офіційних дискурсів, у яких основну роль відіграють соціальні ролі та статус комунікантів. Аргументація – особлива форма когнітивної і комунікативної діяльності, яка виникає у процесі спілкування при наявності протиріччя між думками та поглядами учасників комунікації. Оскільки аргументація у переважній більшості випадків спрямована на досягнення порозуміння, її основним завданням є зняття протиріч між аргументаторами і досягнення консенсусу. Таким чином, із прагматичної точки зору аргументація завжди має на меті вплив на думки, погляди та дії опонента, в когнітивному плані аргументація спрямована на обмін знаннями між комунікантами у процесі комунікативної інтеракції.

Огляд основних підходів до вивчення аргументативного дискурсу в сучасних мовознавчих студіях свідчить про необхідність поглиблення розуміння природи аргументації і встановлення її лінгвопрагматичних особливостей у дискурсах різних типів. Подальшого вивчення потребують питання щодо властивостей аргументативного акту, формальних, семантичних і прагматичних компонентів, релевантних для розмежування прямих і непрямих, власне непрямих та імпліцитних іллокутивних актів аргументації. Вихід за межі однієї мови зумовлює важливість дослідження аргументації в контексті національних культур та міжкультурної комунікації з метою пошуку шляхів достовірної інтерпретації комунікативних та національно-культурних явищ, що відкривають перспективи для подальших досліджень аргументації.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К.: Астрей, 1997. – 310 с.
3. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
4. Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному англомовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – герм. мови / Н. П. Карпчук. – Х., 2005. – 21 с.
5. Корогода Т. М. Стратегії і тактики подолання комунікативних збоїв в англомовному діалогічному дискурсі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 – герм. мови / Т. М. Корогода. – К., 2013. – 19 с.
6. Нариси з лінгвістичного аналізу дискурсу: до проблеми типології та характеристики [за заг. ред. І. П. Лупко]. – Х.: Бурун і К, 2014. – 204 с.
7. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К.: ЦУЛ, Фитосоциоцентр, 2002. – 336 с.
8. Copi I. M. Introduction to Logic / I. M. Copi, C. Cohen. – New York: Macmillan, 1990. – 569 p.
9. Freeman J. B. Dialectical Situations and Macrostructure of Arguments: A Theory of Argument Structure / J. B. Freeman. – Berlin; New York: Foris, 1991. – 273 p.
10. Grootendorst P. Reconstructing Argumentative Discourse / P. Grootendorst, F. H. van Eemeren, S. Jacobs, S. Jackson. – Tuscaloosa; London: The University of Alabama Press, 1993. – 216 p.
11. Henkemans S. A. F. Complex Argumentation in a Critical Discussion / S. A. F. Henkemans // Argumentation. – December 2003. – Volume 17. – Issue 4. – P. 405–419.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Hornby N. A Long Way Down / N. Hornby. – London: Penguin Books, 2006. – 257 p.

Гладь С. В., Чугу С. Д. Лингво-прагматический аспект аргументативного дискурса.

Аннотация

В статье предлагается обзор научных исследований природы аргументации в рамках междисциплинарного подхода и очерчена методика изучения лингвистических особенностей аргументативного дискурса с учетом социо-культурных, коммуникативно-прагматических и когнитивных факторов; описана структура аргументативной ситуации и определены перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: аргументация, аргументативный дискурс, аргументативная ситуация, коммуникативная интенция, аппелятивная стратегия.

Gladio S. V, Chugu S. D. Linguistic and pragmatic aspect of argumentative discourse.

Summary

The article deals with the overview of the approaches to the study of argumentation within the interdisciplinary framework with special emphasis put on the study of its linguistic aspect. Argumentation is viewed in terms of its key characteristics determined in the communicative, pragmatic and cognitive dimensions.

The complexity of argumentation manifested in argumentative discourse aims at the study of its main components, namely social, cultural and individual in the communicative, pragmatic and cognitive perspectives. The authors maintain that argumentative discourse is a complex communicative activity, much more elaborate than any kind of communication that is to be studied through modeling an argumentative situation made up of a set of constant elements, such as the aim of argumentation, argumentators and their social, cultural and individual characteristics, verbal and non-verbal parameters.

The main theoretical postulates of the study are related to the assumption that argumentation is regarded as a special communicative activity based on the conflict/misunderstanding/ disagreement between interlocutors. Consensus can be reached in the process of communicative interaction when a number of special strategies of appeal are used to persuade, clarify, explain, reason with the aim to realize the communicative intention and influence on the interlocutors in a certain way.

Prospective studies of argumentative discourse focus on the peculiarities of argumentative speech act, its formal and informal, semantic and pragmatic components that are relevant for direct and indirect as well as implied elements in the scope of argumentative strategies and tactics.

Key words: *argumentation, argumentative discourse, argumentative situation, communicative intention, strategy of appeal.*

УДК 82.09.

ГЛОТОВ О. Л.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри журналістики
Національного університету «Острозька академія»
E-mail: algall@ukr.net

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ЖУРНАЛІСТІВ

Навчання журналістів в університетах України традиційно базується на філологічній основі. Більшість журналістів, що працюють у сучасних засобах масової інформації, не потребує професійної літературознавчої ерудиції. Автор пропонує проект модернізації викладання історії світової літератури для майбутніх журналістів. Історично літературний процес завжди реалізовувався паралельно з діяльністю засобів соціальної комунікації. Більшість письменників були також і журналістами. Багато творів літератури виникали як фактори впливу на масову свідомість. Сучасна методика викладання вищої школи дозволяє репрезентувати сутність навчального предмету у відповідності з цільовою аудиторією. Історія світової літератури для журналістів може бути представлена під кутом зору соціально-комунікативного, журналістського дискурсу.

Ключові слова: *професійна та культурна самоідентифікація, історія світової літератури, журналістика*

Сутність проблеми

Наука про літературу (теорія літератури, історія літератури, літературна критика) від Аристотеля до наших днів страждає комплексом меншовартості, намагаючись, з одного боку, будь що виглядати наукою, тобто системою знань та постулатів зі своєю прецизійною термінологією, а з іншого боку – перманентно заперечуючи необхідність основного вихідного положення науки звичайної, а саме: науковий експеримент повинен мати однаковий результат у будь-якого експериментатора.

Тому історія науки про літературу рясніє спробами запровадити до складу інструментарію літературознавця методи з математики, фізики, біології тощо. Водночас не менш потужною є течія, яка намагається зробити з науки мистецтво, у межах якого дослідник літературного твору радше тяжіє до його творчого спростування або ж перевершення.

Тож літературознавча термінологія як зовнішнє відбиття основних внутрішніх тенденцій літературознавства перебуває у постійних спробах протистояти виклику як глобалізації гуманітарного бачення світу, так і прагматизації системи пізнання як такої.